

■ Çığdaş Güney

“Yox ana, mən artıq bu gözəllərdən bezmişəm. Mən getmək istəyirəm. Yəqin fikirləşəcəksən ki, bu sözləri mənə kimşə öyrədib. Elə deyil, ana can, mən çoxdan bu fikirdəyəm. Ancaq başqalarından da çox şeylər öyrənmişəm. Məsələn, görmüşəm ki, bir çox balıqlar yaşlandıqdan sonra gileylenirlər ki, ömürlərini mənasız keçirmiş, çürümüşlər. Bilmək istəyirəm ki, doğrudanmı yaşayıb elə dənizdə bir mühitdə çabalayıb yaşlanmaq, yoxsa başqa tür (cür) də yaşamaq mümkündür?... (Səməd Behrəngi. “Balaca qara balıq” hekayəsindən...)”

Eynən bu örnekdə “Balaca qara balıq” hekayəsinin qəhrəmanının dediyi kimi, ömrünü başqa türlü yaşamaq-mənalı keçirmək, “Güney Azərbaycan kəndlilərinin canlı dili, sürgünə düşmüş gələnlərin oyaq vicdanı, “Heydərbabaya salam”ın sətirləri arasında dünyaya ayaq açıb, Savalana, Xalxala tərəf üz

etdirir. Elə həmin çağlardan da o, yalnız gerçəkləri, yaşadıklarını və yaşamı boyunca gördüklerini “düzü-düz, ayrını-ayrı” yazmağa başlayır. Texnikumu bitirdikdə Azərşəhr-Tufarqan bölgəsinin gözəndən uzaq, köndülən iraq, ucqar bir kənd məktəbinə - Mamağana (Goğan) müəllim işləməyə göndərilir. Hər bir sosial inkişafdan, yeniliklərdən geridə qalmış kəndi Səməd özünəməxsus şəkildə “Tanrının belə unuduğu yer” adlandırmışdı...

Üstəlik, “Tanrının belə unuduğu bu yer”lərdə siyasi qadağalar, sərt qaydalar, kəskin senzura şəraiti hökm sürürdü. Bu qadağalar, unudulan və unudulmayan yerlərin əzəli sakinlərinin ağrıları, problemləri, ədəbi-ideoloji münacişələr, Güneydə kütləvi düşüncə fəallığına, milli təfəkkürün formalaşmasına nail olmağın yolları və s. Səmədin kiçikyaşlılar adına yazdığı, lakin əsasən böyüklərə ünvanlanan bir sıra bədii əsərlərinin də mövzusunda çevrilir.

Mamağan kənd məktəbində dərslər dediyi illərdə Səməd daim təhsilini davam etdirmək barədə düşünür, arzusunun gerçəkləşdirəcəyi anı gözləyir... Və həmin anın gəlişi uzun sürmür və 1956-cı ildə Təbriz universitetinin filologiya fakültəsinin ingilis dili və ədəbiyyatı bölümünə (qiyabi) daxil olur, 1961-ci ildə universiteti bitirir və ingilis dili və ədəbiyyatı üzrə filoloq, eyni zamanda ali dərəcəli müəllim ixtisasına yiyələnir...

yaza bilməsi səviyyəsində də olsa, savadlanması üçün hər ay aylıq maaşının çoxunu müxtəlif kitablar almağa xərcləyir, çiyində kitab dolu heybə kəndbəkənd, evbəev gəzərək paylayır, məktəbyaşlı uşaqları isə hədiyyə etdiyi kitablarla daha çox sevindirirdi... O, öyrənciləri ilə bir dost kimi davranır, hər işdə onlarla birgə hərəkət edərək yanlarında olur, kiçik soydaşlarını həqiqəti, doğru yolu seçməyə yönləndirirdi. O, sanki öyrətmək, xalqın balalarına, yeniyetmə və gənclərinə düzgün yol göstərmək, onları sevmək üçün doğulmuşdu... Böyük pedaqoqun xarakterindəki bu əvəzsiz cəhət yazır dostu Qulamhüseyn Saidi də təsdiqləyirdi: Səməd “boş vaxtlarında saatlarla kitab mağazalarının qarşısını kəsdirər, kitab seçməyə gələn yeniyetmələrə bilgiler verirdi. Dərs dediyi məktəbdə öyrəncilərlə əl-ələ verib gözəl bir kitab evi düzəltdi...”

Böyük şair Məftun Əmini yazırdı ki, o, uşaqlara atadan və anadan daha mehriban idi. Hətta uşaqlar heç bir şeydən ondan çəkinmirdilər... Yeni, Səməd onların sirdaşı, dərddəşi, fikir ortağı olmağı da bacarmışdı...

Bu, danılmaz bir gerçəkdir ki, Səməd Behrəngi “yaşayışında da, dərslər otağında da, yazı mənasının arxasında da, öz ədəbi dünyasında da, hər şeydən öncə öyrətmən idi (Abdulla Əmir Haşimi Cavanşir)”. Çiyində öz aylıq

Əlbəttə, ədibin araya-ərsəyə “Bayatılar”, “Uşaq ədəbiyyatının önəmi”, “İrənin təbiəti məsainində araşdırma”, “Paraparalar”, “Azərbaycan əfsanələri”, “Azərbaycan uşaqları üçün fars əlifba”, “Tapmacalar, qoşmacalar”, “Azərbaycan və məşrutə”, “Folklor və şeir”, “Məqalələr toplusu” kimi kitabları sırasında bu günədək çap olunmamış həmin “Əlifba” kitabı da vardır. “Milli mədəniyyətinin oyaq vicdanı”, Güney Azərbaycan “kəndlilərinin canlı dili” olmağı bacaran Səməd Behrəngi ingilis və fars dilində olan bəzi ədəbiyyat nümunələrini türkcəyə çevirməklə də uğraşır. Eyni zamanda Mehdi Əxəvan Salis, Əhməd Şamlu, Nima Yuşic, Fərx Fərruxzad və başqa şairlərin şeirlərindən seçmələri Azərbaycan türkcəsinin Təbriz şivəsinə çevirərək soydaşlarına təqdim edir. Milli təfəkkürün, milli yaddaş kodlarının folklor qaynaqlarında qorunub saxlandığını yaxşı bilən Səməd Behrəngi qutsal bir yol da tutmuşdu - kənd-kənd, oba-oba dolaşaraq xalq ədəbiyyatı nümunələrini toplayır, bu qiymətli incilərin yazıya alınaraq qorunması qayğısına qalırdı. Ancaq bu iş, “toplayıcılıq fəaliyyəti ədib üçün heç də asan olmayıb. Pəhləvi rejiminin yaratdığı təhlükələr, söyləyicilərin daha çox qadınlar olması, bu baxımdan onlarla söhbətlərin aparılmaması və s. (M. Abbasova. Xalq Cəbhəsi. - 2015. - 4 mart. - S.14)” toplama işində millət və yurd sevdəsinə xüsusi çətinliklər yaranırdı. Sonralar öyrəncilərindən biri - İ.D. Mamağanı müəlliminin bu fədakarlığını belə xatırlayır: “Səməd Behrəngi tətillərində bizə gələr, hər gecə yeməkdən sonra anamın nağıl söyləməsinə səbərsizliklə gözləyərdi. Lakin anam bu nağılları mənə danışar, Səməd müəllim isə şagirdini təkrar dinləməklə onları yazıya alardı”.

Azərbaycan nağıllarını toplayaraq fars dilinə çevirir və yaxın dostu, məsləkdaşı Bəhruz Dehqanı ilə birlikdə çap etdirib Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı xəzinəsinin qapılarını farsdilli oxucuların üzünə açır. Səməd Behrəngi kamil pedaqoq olmaqla yanaşı, həm də orijinal dəst-xəttə malik istedadlı hekayəyazarı, XX əsr İrən və Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli imzalarından biri idi. Güney Azərbaycanda çağdaş dövr uşaq ədəbiyyatının yaranması və inkişafı məhz onun şərəfli adı ilə bağlıdır.

Uşaqlar üçün nağıllar, həmçinin baş qəhrəmanları əsasən ünsiyyətdə olduğu şagirdləri olan və onların başına gələn olaylardan bəhs edən son dərəcə maraqlı hekayələr qələmə alır, özəlliklə “alleqoriya və təxsislərə yer verməklə örtülü şəkildə ən orijinal yolla öz fikir və düşüncələrini yayırdı (M. Abbasova. Xalq Cəbhəsi. - 2015. - 4 mart. - S.14)”. “Adət”, “Binam/Adsız”, “Narinc qabığı”, “Balaca qara balıq”, “Ulduz və qarğalar”, “24 saat yuxuda və ayıqlıqda”, “Çuğunduratan oğlan”, “Bir hulu, min hulu”, “Məhəbbət nağılı”, “Təlxun”, “Ləbi satan uşaq”, “Qoca arvad və qızıl cücesisi”, “Koroğlu və keçəl Həmzə”, “Ulduzla danışan gəlincik”, “Çox bəxtiyar ağa” və s. kimi hekayələrində o, bulaq suyu kimi dumduzu, saf uşaq dünyasından böyüklərin bulunduğu aləmə bir pəncərə açır və açdığı pəncərədən toplumu bütün çizgiləri, ayrıntıları ilə yaşlıların gözleri önündə canlandırır... Və böyüklər, yaşlılar da həmin əsərlərə maraq göstərirdilər...

Əsərlərini “Biz uşaqlara: - Oğurluq etmə, yalan danışma! - kimi məsləhətlər vermək əvəzinə, onların oğru olmalarının səbəbini açıb göstərməliyik. Çünki insanları yetişdirən mühitdir. Yaxşı insan yetişdirmək istəyiriksə, mühiti də yetişdirməli və insaniləşdirməliyik”, - əqidəsi ilə yazıb-yaradırdı Səməd Behrəngi... Uşaq təbiətini anlayın təcürəbəli pedaqoq kimi körpə fidanlara yalnız doğruya inam, həqiqətə sevgi, şərə, pislilik və xəyanətə, ağa qara, yalana həqiqət, göz yaşlarını sevinc şəlaləsi, hiçqırığı gülüş, məhrumiyetləri tanrının qisməti kimi qələmə verənlərə nifrət aşılayırdı. Bu nifrətin onların yaşamağı üçün, yaxşısını pisdən ayırma bilməsi üçün gerekli olduğunu düşünürdü.

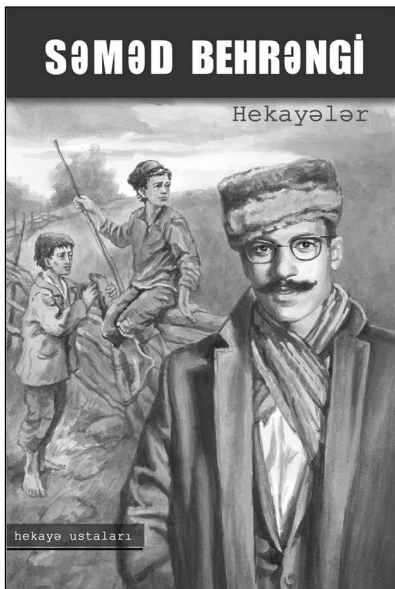
Ardı var

Güney Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının yaradıcısı

tutan gəzərgi bir öyrətmən (Cəlal Al Əhməd) və qələm əhli olmaq, “düzü-düz, ayrını-ayrı” yazaraq xalq cəhalet yuxusundan oyatmaq, onu xoşbəxt görmək üçün dünyaya gəldi böyük Səməd Behrəngi... Yaşadığı mənalı ömür payı ilə Tanrının Güney xalqına - insanlığa bəxş etdiyi özəl bir naxış oldu...

Hicri 6 şəhrivər 1318-ci il/24 iyun 1939-cu ildə doğuldu dünyanın möcüzə şəhərləri sırasında öz yeri olan qədim Təbrizdə... Atası İzzət kişi sadə zəhmət adamı - evlə, mehmanxanalara, çayxana və idarələrə tuluqda su daşıyan tuluqçu, anası Sara xanım isə evdar qadın idi. Lakin beş övladı - iki qızı, üç oğlu içərisində kiçik Səmədi daha çox əzizləyərək “Qarabala” çağırın İzzət kişi o, doğulandan bir gün öncə ərəbblə dalaşdığına görə işdən çıxarılmışdı. Sahibkara boyun əymək istəməyən qürurlu ata yenə də ərəbblə sözləşmiş, haqsızlığına dözə bilməmişdi... Anası Saranın ərini: “Filkəns bir iş yerində 4 ildir işləyir, ancaq heç vaxt ərəbblə dalaşmayıb. Sən isə il qurtarmamış işdən çıxarılırsan”, - suçlamasının cavabında İzzət kişi: “Mən başqaları kimi ərəbba yaltaqlana bilmərəm. Kimlərdənsə cəsusluq etməyi bacarmaram. Elə dalaşmağımız da buna görədir”, - demişdi... Səməd bu ər kişinin, mənliliyini hər şeydən əla tutan nər atanın tərbiyəsi altında böyüyür, tökdüklərini yıqı-yığı məktəb yaşına çatır...

İlk və orta təhsilini Təbriz şəhərindəki “Dəbristan-Tərbiyət və Danəşsərayı” kimi tanınan məşhur məktəbdə alır. Ailə çətinliklə dolandığından böyük qardaşı Əsəd kimi, Səməd də təhsilini ali məktəblərdə deyil, Təbriz Pedaqoji Kollecinə davam etdirir. Öyrəncilik çağlarında o, boş vaxtlarını səmərəsiz keçirmir, bir neçə yoldaşı ilə birlikdə “Xəndə” (“Gülüş”) adlı həftəlik divar qəzeti buraxmağa nail olur. Ədəbi-tənqidi xarakterli, satirik ruhlu ilk yazıları da məhz tələbəlik illərinin, çilgin gənclik dövrünün məhsullarıdır. Uşaqılıq və yeniyetməlik çağlarından ictimai-siyasi, mənəvi-ideoloji prosesləri yaxından izləyib dərindən müşahidə edən gələcək ədibin bu mövzulu qələm məhsulları sonralar dövrünün bir sıra tanınmış qəzet və jurnallarında “S. Qaranquş”, “Çingiz”, “Babək”, “Behrəng”, “S. Adam”, “Solma” və s. taxma ad - imzalarla çap

Səməd Behrəngi bundan sonra bütün şüurlu ömrünü körpələrə, ölkənin gələcəyinin qurucularına olacaq uşaqlara həsr edir. Onların savadlanması və ədəbiyyatı öyrənərək əsl insan, elin dərslərinə məlhəm ola biləcək bir vətəndaş kimi böyüməsi qayğısına qalır... Uşaqlara daim qorxmaz və bilikli-bilgin olmağı, haqqını tələb etməyi, haqsızlıq, ədalətsizlik qarşısında yenilməməyi tövsiyə edir... Əsərlərində də uşaqların yaşantılarını, Azərbaycanın, eləcə də İranda yaşayan digər xalqların dərslər və problemlərini qələmə alır, körpə fidanlara anladır ki: “Silləyə sille ilə cavab vermək, öz haqqını son damlasına kimi almaq gerəkdir...”

“Ulduzla danışan gəlincik” hekayəsində isə o, kasıb, yoxsul təbəqənin tərəfində olduğunu, onları düşündüyünü Ulduzun dili ilə belə ifadə edir: “Mənim nağılımı yoxsul, naz-nemətdən məhrum olan uşaqlar üçün yazın...”

Var-gücü ilə çalışır ki, soydaşları arasında mövcud olan kütləvi savadsızlığı aradan qaldırsın. Təsədüfi deyil ki, Məcid Təbrizivənd onun ədəbi-bədii yaradıcılığa savadsız kəndlilər üçün ərizə yazmaqla başladığını qeyd edib...

Səməd arıq, sısqı bir gənc olmasına baxmayaraq qeyri-adi güc, enerji ilə çiyində ağır4 maarifçilik missiyası daşıyırdı. Soydaşlarının cəhalet yuxusundan oyanması, heç deyilsə, öz ərizesini

maaşı ilə aldığı və uşaqlara-şagirdlərinə paylayacağı müxtəlif kitablar, bədii əsərlər, nağıl və dastanlar dolu heybəsi, gözələrində sabaha dİbsiz sevgi, üzündə isə çox vaxt gülüş olan bu eyneklil, fədakar müəllim hər bir soydaşının sevimlisi, yaxın dostu idi...

O, yasaq olunmuş Ana dilini uğrunda öləcək qədər çox sevirdi... Ana dilində təhsil almaq imkanının olmaması və bu durumdan çıxış yollarının axtarılması məsələsi Səməd Behrəngini ən çox düşündürən problemlərdən biri idi. Öz dövründə bu problemin çıxış yollarından biri kimi Ana dilində dərsləklərin yazılıb çap edilməsində, ana dilində mədrəsələrin açılmasında görürdü. Səməd Behrəngi Mir Mehdi Etimad, Mirzə Həsən Rüşdiyyə, Həbib Sahir kimi öndərlərin qutsal işini davam etdirməyə başladı, uşaqların anlaya biləcəyi sadə türkcədə “Əlifba” kitabı yazdı, lakin İrənin rəsmi qurumları bu dərsləyin çapına icazə vermədi və İslam-İrşad idarəsi tərəfindən geri qaytarıldı... Bu etirazın əsas səbəbi isə Azərbaycan türklərinin Ana dilində təhsil almasının qarşısına çəkilən keçilməz sədd idi. Bu addımı Səmədin böyük qardaşı Əsəd Behrəngi vaxtilə siyasi akt kimi qiymətləndirmişdi. Çünki qardaşının ona ünvanladığı: “Mən imzamı xalqın zehninə cəfəngiyat verən bir çox müəlliflər kimi kitabın üstünə yaza bilmərəm. Mən ömrümdə birçə dəfə də olsun “Ş” hərfini uşaqlara “Şah” sözü ilə öyrətməmişəm. “Şahbanu” və “Vəliəhd” sözlərinin üstündən atılıb keçmişəm. Mən kitabımın birinci səhifəsini onlara necə həsr edə bilərəm? Qoy evimizin damı uçsun. Mən “Ş” hərfini “Şah”, “Şahbanu” sözləri ilə, “ə” hərfini “Vəliəhd” kəlməsi ilə öyrədə bilmərəm. Bəli, qardaşım, onlar mənə bunu təklif edirdilər. De görüm, nə etməliyəm? Bütün həqiqətləri və şərəfimi bu kitabın yolundamı qoyum? Bəs onda şagirdlərimə, uşaqlara nə cavab verə bilərəm? “24 saat yuxuda və ayıqlıqda” hekayəmi məşğuliyət üçün yazmamışam. Ona görə yazmışam ki, sən dünyanın hər yerində yaşayan öz balaca qardaşlarını yaxşı tanıyasın. Onların dərslərinin çarəsi haqqında düşüncən...” - sözlərində, təbii, həmin qadağanın sirri və hansı mətləbin gizləndiyi aydın olur...